

אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים, מפני שהוא מתקנן למוצאי שביעית, אבל עושה הוא בשביעית משפסקו הגשמים, מפני שהוא מתקנן למוצאי שביעית. ולא יסמוך בעפר, אבל עושה הוא חיץ. כל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו וליטלה הרי זו תינטל (שביעית ג ח)

מדרגות בגאיות

משנתנו עוסקת בבניית מדרגות ערב שביעית ובשביעית. לדעת הר"ש מדובר במדרגות היורדות למקום קיבוץ המים, ולדעת הראב"ד ויתכן שגם הרמב"ם במדרגות חקלאיות (=טרסות). המשנה נותנת כללים חשובים בשאלת הכשרת קרקע ערב שביעית ובשביעית עצמה.

אך יתכן גם שהאיסור הוא לא רק בגלל ההשקאה, אלא בעיקר בגלל שנראה שהוא אינו מתכוון לשבות בשביעית. מכך שהר"ש תולה זאת במעשה האיסור בשביעית עצמה, נראה שאין הדבר קשור דווקא לתוספת שביעית אלא זו גזירה כללית שנאסרה מפני שנראה כאילו הוא אינו מתכוון לשבות בשביעית, והדבר נאסר אף בזמן הזה. בשנה השביעית עצמה, אחרי שפסקו הגשמים, מותר לבנות מדרגות, כי ברור שהכוונה לגשמים שירדו רק בשנה הבאה, ועצם מעשה הבניין אינו אסור מצד עצמו בשביעית.

הבבא השניה במשנה "לא יסמוך" (הר"ש גורס 'יסבוך') בעפר אבל עושה הוא חיץ", מתפרשת על ידי הר"ש: אם הוא רוצה לבנות גדר במקום יציאת המים, אל לא לבנות את הגדר בעפר וטיט, כי כך נראה שכוונתו לבנות סכר שיאגום את המים, דבר שודאי נעשה לצורך השקיה. אולם מותר לו לבנות את הגדר באבנים בלבד ללא טיט ("עושה הוא חיץ"). נראה שבצורה כזו אין הגדר טובה כדי לאגום את המים, אלא היא משמשת כגדר שנועדה להפריד בין השדות שבנייתה מותרת בשביעית. הבבא השלישית "כל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו וליטלה הרי זו תינטל", קשורה לדין כללי בבניית גדר, אגב אזכור גדר בבבא הקודמת. מכיוון שבניית גדר כרוכה באיסוף אבנים מהשדה, יש צורך שאיסוף האבנים לא יראה כסיקול, האסור בשביעית. לכן, אם מדובר באבן הסמוכה לגדר, והוא יכול בפשיטת יד לאוספה – מותר לו ליטול אותה, שהרי האדם הרואה מבין שכוונתו ליטול את האבן לצורך הגדר. במידה וניתן לגזור ממשנה זו כלל, הרי שלפי הסבר הר"ש נראה שיש איסור בהכשרת שטח אפילו ערב שביעית אם הדבר עלול ללמד כי הוא מתכוון לעבד קרקע זו בשביעית, אולם אם מוכח כי אין כוונתו לכך – הדבר מותר.

משנה זו טעונה בירור בשלושה מישורים:

1. מהי המציאות הריאלית עליה מדברת המשנה?
2. האם המשנה מדברת על הזמן בו נאסרה תוספת שביעית או על הזמן בו תוספת שביעית הותרה (כפי שנפסק להלכה, בזמן שבית המקדש חרב)?
3. האם ישנו קשר בין החלקים השונים של המשנה ומהו הקשר הזה?

הסבר הר"ש

פירושים שונים נאמרו במפרשים למהותן של אותן מדרגות.

הר"ש פירש (ואת פירושו הביא רע"ב) שמדובר על מדרגות היורדות למקום בו מתקבצים המים, והמטרה בבנייתן כדי שלא יחליקו בשעת הירידה למלאת את המים. טעם האיסור בערב שביעית הוא מפני שנראה כמתקן להשקות בהן שדותיו בשביעית, שהרי גשמי השנה השישית כבר פסקו, והמים יתקבצו במקום רק בשנה הבאה, שנת השמיטה. לפי זה, אף שאין איסור לבנות מדרגות, הרי שההקשר בו הן נבנות מלמד כי הוא בונה אותן לצורך השקאה, כשעפ"י הסבר זה משמע שהשקאה אסורה בשביעית בדרך כלל (מלבד במקרים מסויימים)..

שיטת הרמב"ם והראב"ד

על שיטת הרמב"ם נשתברו קולמוסים רבים. אנו נשתמש כאן בהסברו של הרב יוסף קאפח בביאורו למשנה תורה.

המדובר כאן הוא על בניית מדרגות חקלאיות, טרסות. חקלאות מדרגות מאפיינת איזורים הרריים בארץ ישראל, היא נחשבת ליצירה מקורית של בני ישראל שהתנחלו בארץ בראשית תקופת הברזל, ותכליתה להכשיר גם שטחים בלתי מישוריים לעיבוד חקלאי. לצורך בניית המדרגה יש צורך לבנות בתחילה גדר אבנים (המכונה בלשון המשנה 'חייץ'), ולמלא את החלל שבין ההר לגדר בעפר (בלשון המשנה: סמיכה בעפר).

איסור הבנייה בערב שביעית הוא מכלל איסורי תוספת שביעית, ולכן הרמב"ם פסק (במשנה תורה, הלכות שמיטה ויובל) את המשפט הראשון המדבר על ערב שביעית בפרק ג, שם הוא מדבר על תוספת שביעית, הנוהגת רק כשבית המקדש קיים. לעומת זאת, את היתר בניית המדרגה בשביעית הוא פסק גם לזמניו בפרק ב. אלא שבגלל שלדעת הרמב"ם כל חלקי המשנה קשורים זה לזה, הרי שלהבנתו המשך המשנה הוא בעצם ההדרכה מה בדיוק מותר לבנות במדרגה ומה אסור. מותר לבנות את הגדר, אך אסור למלא אותה בעפר. גם את הגדר מותר לבנות רק מאבנים הסמוכות לגדר, אך לא מאבנים רחוקות, כי אם ייטול אבנים רחוקות הוא עלול להיראות כאילו הוא מסקל את שדהו.

מעניין כי במשנה תורה הרמב"ם לא הזכיר את דברי המשנה שהתירה בניית מדרגות בשביעית רק לאחר שפסקו הגשמים. הרב נחום רבינוביץ' מסביר ביד פשוטה שדברי המשנה המתירה רק אחרי הגשמים אינם הגבלה הלכתית, אלא מציאותית – אדם לא יבנה מדרגה כזו בזמן שהגשמים עלולים לבוא ולהרוס אותה. לכן הרמב"ם לא מצא לנכון להזכיר הגבלה זו בחיבורו. יהודה פליקס מסביר ב'משנת שביעית' שבעצם יש לו רק את הזמן שמסיום גשמי השביעית ועד תחילת גשמי השמינית כדי לבנות את המדרגה (או לתקן את זו שהתקלקלה).

לפי דברי הרמב"ם הללו מותר לעשות בשביעית 'הכנה דהכנה' של שטח חקלאי, כלומר להכין גדר שמכינה חלל למלאת עפר לזריעה, אולם אסור למלא את החלל בעפר, שהיא בעצם הכנת המקום לזריעה.

הראב"ד הבין אחרת בדברי הרמב"ם, ונראה כי הסברו של הראב"ד במשנה דומה להסברנו ברמב"ם להוציא הסיפא "כל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו וליטלה הרי זו תינטל", אותה הסביר הראב"ד לעניין גזל, כלומר כל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו ליטול משדה חבירו בעוד שהוא עומד ברשות הרבים מותר לו ליטול אותה, וכל אבן הנמצאת במקום רחוק יותר בתוך השדה אסור ליטול, מפני שחבירו רוצה בקיומה של האבן.

יתכן שהראב"ד הבין שהרמב"ם דיבר על מציאות בה עיבדו את הוואדיות עצמן. כאן המטרה היא לא הכשרת שטח תלול לעיבוד חקלאי אלא ניצול מי הנחל הקרובים לשדה. פליקס משער כי הסברו זה של הרמב"ם נובע מתוך היכרותו עם החקלאות באיזורים הערבתיים שבצפון אפריקה. חקלאות זו דומה לחקלאות שבהר הנגב. אולם, כאמור, רבים הבינו שמדובר כאן על חקלאות מדרגות ארץ ישראלית הררית טיפוסית. חשוב לציין שהלכה זו היא אחד המקורות החשובים לדיון אודות האסור והמותר בכל הנוגע לעבודות עפר בשביעית.

סיכום

לדעת הר"ש יש לאסור בניית מדרגות כדי שאפשר יהיה ללכת בהן למקור מים כבר בערב שביעית. יתכן כי הוא הדין לכל בניין דבר הנראה כי עושה זאת לצורך מלאכה אסורה בשביעית, אף מלאכה שלא נאסרה לגמרי, כמו השקיה. אולם בשביעית עצמה, אחרי שיפסקו הגשמים ושוב אין יותר צורך בהשקאה, מותר לבנות מדרגות כאלה, הואיל ומצד עצמן אין בנייתן אסורה.

לדעת הרמב"ם והראב"ד אסור למלאת מדרגות חקלאיות בשביעית, כי יש כאן הכנת שטח לזריעה, אולם מותר לבנות את הגדר התומכת בעפר, כי זו 'הכנה דהכנה'. כאשר תוספת שביעית נהוגת, בזמן שבית המקדש קיים, אסור לבנות אפילו את הגדר ערב שביעית משפסקו הגשמים.

מקורות:

יהודה פליקס, משנת שביעית ג ח.
הרב גרשום הרפנס, עבודות דרוג ההרים בשביעית בתוך: המעיין יד עמ' 42-46 (והערות הרב קלמן כהנא במקום).